

Ptactvo mokřadu „Bettynka“ u Vtelna (severozápadní Čechy, Most)

Birds of wetland „Bettynka“ near Vtelno (northwestern Bohemia, Most)

Jaroslav Bažant

Oblastní muzeum v Mostě, příspěvková organizace, Čsl. armády 1360, CZ-434 01 Most; e-mail: JaraBazant@seznam.cz

Abstract

The presented study focuses on research of the aquatic birds populations in the area of the „Bettynka“ wetland at Vtelno near Most. During the research period there were observed 72 bird species. The most common of these species were aquatic birds and open-land birds. Bettynka wetland is small but important bird locality with bright future prospects.

Keywords: birds, wetland, nesting, faunistic, Northwestern Bohemia.

Úvod

Mokřadní biotopy jsou z biologického hlediska hodnoceny jako velmi cenná území umožňující bohatý výskyt velkého množství druhů rostlin a živočichů. Mostecko patří k oblastem s poměrně velkým podílem mokřadů, které vznikly zejména lidskou činností v krajině. Vytěžené jámy povrchových lomů i poddolované propadliny bývají často zaplněny vodou a vznikají zde nové příležitosti pro rozvoj života. Kromě cílených hydrických rekultivací, např. jezera Most, se jedná o řadu menších vodních ploch ponechaných někdy i samovolnému vývoji. Tato místa jsou vyhledávána mimo jiné i mnoha druhy ptáků. Jedná se hlavně o vodní ptáky, ale i ostatní skupiny jsou zde početně zastoupeny. Výskyt určitých ptačích druhů může zpětně sloužit jako indikátor kvality konkrétního prostředí (BAŽANT 2014, 2015, MUSIL 2006, TICHÝ 1995) V případě mokřadu „Bettynka“ se jedná o menší nenápadnou lokalitu, která v minulosti nebudila zájem ornitologů, ale nedávný průzkum ornitofauny, provedený pro Severočeské vodovody a kanalizace (ANONYMUS 2010) dokládá její místní význam.

Popis lokality a metodika

Mokřad „Bettynka“ o rozloze přibližně 6 ha leží asi 300 m od severovýchodního okraje mostecké místní části Vtelno v nadmořské výšce 295 m n. m. Vznikl na místě hnědouhelného dolu Elisabeth, který byl součástí tzv. Vtelenských lomů. Těžba probíhala v letech 1958 až 1962. Po roce 1962 sloužila zbytková jáma jako laguna k ukládání kalů z čistírny odpadních vod. Pozvolnou sukcesí se lokalita změnila v místo s řadou ekotonů, příznivé pro mnoho druhů organizmů. V současnosti je „Bettynka“ zarostlá asi ze tři čtvrtin rákosem (*Phragmites australis*), volná hladina tvoří zbývající čtvrtinu rozlohy. Téměř celé bezprostřední okolí je porostlé náletovými dřevinami, v nichž převažuje bez černý (*Sambucus nigra*), na několika místech se vyskytují i ovocné dřeviny. K lokalitě byl zařazen ještě částečně podmáčený, ruderální vegetací zarostlý cíp mezi hrází nádrže a příjezdovou komunikací. Sledováno bylo celé takto vymezené území. V roce 2014 bylo okolí nádrže provozovatelem (Severočeské vodovody a kanalizace) upraveno pro veřejnost, tj. byla zřízena okružní cestička

vysypaná štěrkem, vysazeny desítky stromů a postaveny betonové pozorovatelné ptáků a lavičky. V části s volnou hladinou byly rovněž umístěny dva plovoucí ptačí ostrovy, které však mají dna zaplavena vodou a nemohou tedy plnit funkci hnízdiště. Areál vznikl jako příměstská oddechová a relaxační zóna, slouží zejména k venčení psů.

Vzhledem k chemickým procesům, probíhajícím zřejmě dosud v bývalé odkalovací nádrži, je ve vodě nižší obsah kyslíku. Tato skutečnost značně redukuje výskyt ryb i obojživelníků. Ojediněle byl zastížen skokan skřehotavý (*Pelophylax ridibundus*), poměrně hojný je jarní výskyt ropuchy zelené (*Bufo viridis*). „Bettynka“ není rybářským revírem, z tohoto důvodu nejsou potravní vztahy v nádrži narušeny obvyklým rybářským hospodařením.

Ptáci byli na lokalitě sledováni autorem a Miloslavem Anderlem od 4.6.2015 do 31.7.2016. Dosud jsme uskutečnili 21 pozorování v průběhu celého roku, nejvíce v hnízdním období (III až VII). Jednalo se buď o obchůzku mokřadu se zastávkami dle momentální potřeby, nebo o pozorování z úkrytů v pobřežní vegetaci. Délka obchůzek byla cca 1 až 2 hodiny, konaly se v průběhu dne s výjimkou nočních hodin. Používali jsme triedry 8 × 32, 10 × 42, 10 × 52 a stativový dalekohled 20–60 × 80. Ptáci byli určováni i podle hlasových projevů. Všechny dosud zjištěné druhy jsou spolu s významnými daty pozorování uvedeny v tabulce 1. Každému druhu je přiřazena hnízdní kategorie podle Metodiky Mapování hnízdního rozšíření ptáků v České republice (BEJČEK & ŠŤASTNÝ 2014).

Výsledky

Druh	Hnízdní kategorie	Významná data pozorování
Bažant obecný (<i>Phasianus colchicus</i>)	B5	2.5.2015 1 M; 6.4.2016 1 pár
Bekasina otavní (<i>Gallinago gallinago</i>)		0 10.8.2015 1 ex.; 3.10.2015 1 ex.
Bělořit šedý (<i>Oenanthe oenanthe</i>)		0 9.5.2016 1 M
Bramborníček černohlavý (<i>Saxicola torquatus</i>)	C12	24.6.2016 2 ex. (1 F + 1 juv.)
Bramborníček hnědý (<i>Saxicola rubetra</i>)	C14	5.8. 2015 2 ex.
Budníček menší (<i>Phylloscopus collybita</i>)	B4	6.4.2016 5 MM
Budníček větší (<i>Phylloscopus trochilus</i>)	B4	2.5.2016 1 M
Čáp černý (<i>Ciconia nigra</i>)		0 27.7.2016 2 ex.
Červenka obecná (<i>Erythacus rubecula</i>)	A2	2.4.2016 1 ex.
Čírka obecná (<i>Anas crecca</i>)	B3	14.6.2016 1 pár; 27.6.2016 (2 MM, 1 F)
Dlask tuhostožobý (<i>Coccothraustes coccothraustes</i>)	B3	2.4.2016 1 pár
Drozd zpěvný (<i>Turdus philomelos</i>)	C14	9.5.2016 1 ex.; 29.6.2016 1 ex.
Holub domácí (<i>Columba livia</i> f. <i>domestica</i>)		0 9.5. 2016 4 ex.
Holub hřivnáč (<i>Columba palumbus</i>)		0 6.4. 2016 60 ex.; 2.5 2016 22 ex.
Hrdlička zahradní (<i>Streptopelia decacocto</i>)	A1	14.6.2016 4 ex.
Husa velká (<i>Anser anser</i>)	C12	19.4.2016 7 ex. (1 pár + 5 juv.)
Husice liščí (<i>Tadorna tadorna</i>)		0 13.4.2016 2 páry
Husice nilská (<i>Alopochen aegyptiacus</i>)		0 16.3.2016 1 ex.
Chřástal kropenatý (<i>Porzana porzana</i>)	A1	10.8.2015 1 ex.
Chřástal vodní (<i>Rallus aquaticus</i>)	C12	24.8 2015 1 juv.

Druh	Hnízdní kategorie	Významná data pozorování
Jirůčka obecná (<i>Delichon urbicum</i>)		0 24.6.2016 6 ex.
Kachna divoká (<i>Anas platyrhynchos</i>)	C12	24.6.2016 15 ex. (6 MM, 4 FF + 5 juv.)
Káně lesní (<i>Buteo buteo</i>)	B3	0 14.6.2016 1 ex.; 22.10.2015 2 ex.
Konipas bílý (<i>Motacilla alba</i>)	B3	4.6.2015 5 ex. (1 pár + 3 juv.)
Kopřivka obecná (<i>Anas strepera</i>)	B3	13.3.2016 2 páry
Kos černý (<i>Turdus merula</i>)	C13	9.5.2016 1 pár; 27.6.2016 2 ex.
Krahujec obecný (<i>Accipiter nisus</i>)		0 29.6.2016 1 ex.
Krkavec velký (<i>Corvus corax</i>)		0 9.5.2016 3 ex.
Kukačka obecná (<i>Cuculus canorus</i>)	A2	9.5.2016 1 M
Lyska černá (<i>Fulica atra</i>)	C12	3.8.2015 15 ex. (5 ad. + 10 juv.); 27.6.2016 6 ex. (4 ad. + 2 juv.)
Lžičák pestrý (<i>Anas clypeata</i>)	B3	2.5.2016 1 pár; 24.6.2016 1 M
Moták pochoň (<i>Circus aeruginosus</i>)	B3	6.4.2016 1 pár; 9.5.2016 1 M
Pěnice čemohlavá (<i>Sylvia atricapilla</i>)	B5	2.5.2016 1 M; 14.6.2016 1 pár
Pěnice hnědookřídla (<i>Sylvia communis</i>)	B6	4.6.2015 1 M
Pěnice pokřovní (<i>Sylvia curruca</i>)	B7	9.5.2016 1 pár; 27.6.2016 2 ex.
Pěnice slavíková (<i>Sylvia borin</i>)	A2	4.6.2015 1 M
Pěnkava obecná (<i>Fringilla coelebs</i>)	B5	2.5.2016 2 MM, 1 F
Pisák obecný (<i>Actitis hypoleucos</i>)		0 5.8.2015 2 ex.
Polák chocholačka (<i>Aythya fuligula</i>)	C12	5.8.2015 27 ex. (6 MM, 9 FF + 12 juv.)
Polák velký (<i>Aythya ferina</i>)	C12	27.6.2016 18 ex. (3 FF + 15 juv.)
Poštolka obecná (<i>Falco tinnunculus</i>)		0 6.4.2016 1 ex.
Potápka malá (<i>Tachybaptus ruficollis</i>)	C12	5.8.2015 4 ex. (2 ad. + 2 juv.); 29.6.2016 - 4 ex. (1 pár + 2 juv.)
Potápka roháč (<i>Podiceps cristatus</i>)	C12	5.8.2015 1 juv.; 27.6.2016 7 ex. (1 pár + 2 juv. + 3 ad.)

Druh	Hnízdní kategorie	Významná data pozorování
Rákosník obecný (<i>Acrocephalus scirpaceus</i>)	B5	14.6.2016 1 M
Rákosník proužkovaný (<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>)	B5	9.5.2016 5 ex.; 27.6.2016 1 M
Rorýs obecný (<i>Apus apus</i>)	B4	0 29.6.2016 7 ex.
Skřivan polní (<i>Alauda arvensis</i>)	A2	2.5.2016 3 ex.; 9.5.2016 3 ex.
Slavík modráček středoevropský (<i>Luscinia svecica cyanecula</i>)	A2	14.6.2016 1 M
Slavík obecný (<i>Luscinia megarhynchos</i>)	A2	29.6.2016 1 M
Slípka zelenonohá (<i>Gallinula chloropus</i>)	C12	7.7.2016 5 ex. (1 F + 4 juv.)
Sojka obecná (<i>Garrulus glandarius</i>)	A1	27.6.2016 1 ex.
Stehlík obecný (<i>Carduelis carduelis</i>)	B3	14.6.2016 2 páry
Straka obecná (<i>Pica pica</i>)	A1	14.6.2016 3 ex.
Strakapoud malý (<i>Dendrocopos minor</i>)	B6	0 22.10.2015 1 M
Strmad luční (<i>Miliaria calandra</i>)	C13	3.10.2015 4 ex.; 9.5.2016 5 ex.
Strmad obecný (<i>Emberiza citrinella</i>)	C12	14.6.2016 3 MM; 29.6.2016 2 ex.
Strmad rákosní (<i>Emberiza schoenichus</i>)	A2	24.6.2016 2 juv.
Střízlík obecný (<i>Troglodytes troglodytes</i>)	B5	6.4.2016 1 M
Sýkora koňadra (<i>Parus major</i>)	B7	2.4.2016 1 ex.
Sýkora modřínka (<i>Parus caeruleus</i>)	C12	6.4.2016 3 ex.
Špaček obecný (<i>Sturnus vulgaris</i>)		0 6.4.2016 3 ex.; 9.5.2016 1 ex.
Ťuhýk obecný (<i>Lanius collurio</i>)		0 9.6.2015 3 ex. (1 pár + 1 juv.); 2.5.2016 1 M
Vlaštovka obecná (<i>Hirundo rustica</i>)		0 27.6.2016 5 ex.
Vodouš kropenatý (<i>Tringa ochropus</i>)		0 3.8.2015 1 ex.
Volavka bílá (<i>Egretta alba</i>)		0 30.7.2016 1 ex.
Volavka popelavá (<i>Ardea cinerea</i>)		0 8.4.2016 1 ex.

Druh	Hnízdní kategorie	Významná data pozorování
Vrabc domácí (<i>Passer domesticus</i>)	B3	9.5.2016 6 ex.
Vrabc polní (<i>Passer montanus</i>)	C12	29.6.2016 23 ex. (9 ad. + 14 juv.)
Vrána černá (<i>Corvus corone</i>)	0	14.6.2016 1 ex.
Vrána šedá (<i>Corvus cornix</i>)	0	14.6.2016 1 ex.
Zvoněk zelený (<i>Carduelis chloris</i>)	C12	4.6.2015 6 ex. (1 pár + 4 juv.)
Zvonohlík zahradní (<i>Serinus serinus</i>)	A2	17.5.2016 1 M

Tab. 1. Zjištěné druhy ptáků na mokřadu „Betynka“.

Tab. 1. List of recorded bird species of „Betynka“ wetland.

Vysvětlivky k tabulce

M – samec

F – samice

ex. – exemplář(e)

ad. – adultní exemplář

juv. – juvenilní exemplář

Diskuse

V období od 4.6.2015 do 31.7.2016 bylo na mokřadu „Bettyňka“ zjištěno 72 druhů ptáků. Z tohoto počtu je v hnízdních kategoriích B (pravděpodobné hnízdění) a C (prokázané hnízdění) 40 druhů. Jediná dosavadní studie k lokalitě (ANONYMUS 2010) uvádí z lokality celkem 61 druhů, z toho pouze dva druhy hnízdící. 25 z mnou zjištěných druhů je řazeno k tzv. vodním ptákům, jsou to všichni zástupci potápek, krátkokřídlých, brodivých, vrubozobých a bahňáků, moták pochop (*Circus aeruginosus*), strnad rákosní (*Emberiza schoeniclus*), rákosník obecný (*Acrocephalus scirpaceus*) a rákosník proužkovaný (*Acrocephalus schoenobaenus*). Ostatní pozorované ptáci druhy nejsou na vodě přímo závislé, ale mnohé z nich se vyskytují v jejím bezprostředním okolí.

Nejvýznamnějším zjištěním byl pravidelný výskyt v České republice silně ubývající potápky černokrké (*Podiceps nigricollis*) a její prokázané hnízdění v obou letech. V roce 2015 vyvedl jeden pár jedno mládě, v roce 2016 vyvedly dva páry po jednom mláděti. Tento druh byl pozorován i na Chomutovsku na Droužkovicím rybníku (TICHAJ 2011). Na lokalitě hnízdí také potápka malá (*Tachybaptus ruficollis*). Poměrně hojně jsou vrubozobí. Bylo prokázáno vyhníždění husy velké (*Anser anser*), kachny divoké (*Anas platyrhynchos*), poláka velkého (*Aythya ferina*) a poláka chocholačky (*Aythya fuligula*). ANONYMUS (2010) uvádí hnízdění pouze u kachny divoké (*Anas platyrhynchos*). Zajímavé je také pravděpodobné hnízdění čírky obecné (*Anas crecca*) a lžičáka pestrého (*Anas clypeata*). Tento druh uvádí z několika míst Teplicka, Ústecka a Lounska VONDRÁČEK (2010b, 2012). Husice nilská (*Alopochen aegyptiacus*) a husice liščí (*Tadorna tadorna*) byly viděny jednou. Výskytu husice nilské (*Alopochen aegyptiacus*) se na Duchcovsku věnuje HANZLÍKOVÁ (2012, 2014), v Dolním Pooří CHVAPIL (2012). Brodiví nenacházejí na lokalitě dostatek potravy, zastavují se jen na přeletu. Z krátkokřídlých je prokázáno hnízdění lysky černé (*Fulica atra*), slípky zelenonohé (*Gallinula chloropus*) a chřástala vodního (*Rallus aquaticus*), chřástal kropenatý (*Porzana porzana*) byl pozorován jen jednou. Z dravců na lokalitě pravděpodobně hnízdí moták pochop (*Circus aeruginosus*). Na „Bettynce“ se rovněž vyskytuje množství pěvců. Rákosové porosty obývají rákosník obecný (*Acrocephalus scirpaceus*), rákosník proužkovaný (*Acrocephalus schoenobaenus*), strnad rákosní (*Emberiza schoeniclus*) a slavík modráček střeoevropský (*Luscinia svecica cyanecula*). Jeho výskyt na Mostecku je znám např. z Dolního Jiřetína, Litvínova a Libkovic (VONDRÁČEK 2010a). V ruderální části lokality vyhníždili bramborníček černohlavý (*Saxicola torquatus*) a bramborníček hnědý (*S. rubetra*). Historické výskyty těchto dvou druhů uvádí z Mostecká BARTA (1970, 1982). Ze vzácnějších druhů zde pravděpodobně hnízdí strnad luční (*Miliaria calandra*). Většina ostatních zpěvných ptáků patří k běžným polním a zahradním druhům.

Závěr

Poměrně bohatý výskyt ptactva na nevelkém mokřadu „Bettyňka“ je ovlivněn bohatou potravní nabídkou, velkou průhledností vody, pestrostí stanovišť s řadou ekotonů a relativní odlehlostí. Ačkoli se jedná o „rekreační zónu“, je přesto stále málo využívána k lidským aktivitám. Pro vodní ptactvo má zásadní význam absence rybářského hospodaření. Ta umožňuje ničím narušovaný vývoj potravních vztahů, množství zooplanktonu je mimořádné, viditelné i pouhým okem. Toto je, dle mého soudu, hlavní důvod umožňující zde výskyt řady druhů vodních ptáků, zejména již zmíněných potápek černokrkých (*Podiceps nigricollis*). Pokud zůstane tato situace zachována, je možné předpokládat, že „Bettyňka“ neztratí pro ptáky svou přitažlivost ani do budoucna. Dílčí problémy, např. eventuální přílišné zarůstání vodní plochy rákosem, lze řešit vhodným managementem lokality.

Literatura

- ANONYMUS, 2010: *Malá vodní nádrž Bettynka*. Ms., 6 pp. [interní materiál Severočeských vodovodů a kanalizací, Ústí n. L.]
- BAŽANT, J. 2014: Vodní ptáci na jezeře Most. *Sborník Oblastního muzea v Mostě, řada přírodovědná*, Most, 35/36 (2013/2014): 59–94.
- BAŽANT, J. 2015: Vodní ptáci na jezeře Most v období 2013 – 2015. *Sborník Oblastního muzea v Mostě, řada přírodovědná*, Most, 37: 61–80.
- BÁRTA, Z. 1970: Bramborníček hnědý a bramborníček černohlavý na Mostecku. *Ochrana přírody, Ochránářský průzkum*, Praha, 25 (4): 19–20.
- BÁRTA, Z. 1982: Ptáci údolní nivy řeky Bíliny v úseku mezi 41. až 46. km toku (okr. Most, České středohoří). *Sborník Okresního muzea v Mostě, řada přírodovědná*, Most, 4: 27–38.
- BEJČEK, V. & ŠTASTNÝ, K. 2014: Metodika Mapování hnízdního rozšíření ptáků v České republice (2014 – 2017). *Aythya*, Praha 5: 48–52.
- HANZLÍKOVÁ, M. 2012: Husice nilské na Duchcovsku v roce 2012. *Kominiček*, Mělník, 16: 21.
- HANZLÍKOVÁ, M. 2014: Smutný osud dvou mladých husic na Duchcovsku. *Kominiček*, Mělník, 19: 15–16.
- CHVAPIL, S. 2012: Výskyt husice egyptské (*Alopochen aegyptiacus*) v přírodním parku Dolní Poohří. *Kominiček*, Mělník, 15: 13.
- MUSIL, P. 2006: Monitoring populací vodních ptáků. In: Vačkář (ed.). *Ukazatelé změn biodiverzity*, Academia, Praha, pp. 208–223.
- TICHAJ, M. 2011: Ornitologická pozorování 2011. *Fauna Bohemiae septentrionalis*, Ústí n. L. 36: 75–82.
- TICHÝ, H. 1995: Dvacet let sledování ptactva na rybníku v Lenešicích (okr. Louny) v období 1975 – 1994. *Fauna Bohemiae septentrionalis*, Ústí n. L., 20, suppl. 2: 5–88.
- VONDRÁČEK, J. 2010a: Slavík modráček (*Luscinia svecica*) v Ústeckém kraji. *Fauna Bohemiae septentrionalis*, Ústí n. L., 35: 91–96.
- VONDRÁČEK, J. 2010b: Vzácna pozorování v roce 2010. *Fauna Bohemiae septentrionalis*, Ústí n. L., 35: 97–110.
- VONDRÁČEK, J. 2012: Vzácna pozorování 2012. *Fauna Bohemiae septentrionalis*, Ústí n. L., 37: 153–174.